УДК 811.161.2:34
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.35

ПАРАМЕТРИ МОВНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ: ПРАВОМІРНЕ ТА НЕПРАВОМІРНЕ

PARAMETERS OF UKRAINIANS' LANGUAGE LEGAL AWARENESS: LEGITIMATE AND ILLEGITIMATE

Сковронська І.Ю.,
orcid.org/0000-0002-6261-3393
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Юськів Б.М.,
orcid.org/0000-0002-0602-0630
старший викладач кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Запотічна Р.А.,
orcid.org/0000-0002-5588-171X
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу мовних аспектів права, який дає підставу моделювати правосвідомість українця як одну з форм менталітету етносу. Мова у праві є конструктивною основою існування самого права як своєрідного соціального феномена. Юридичні норми закріплені словесно, тому поглиблені знання про властивості слова дають змогу осягнути логіку юридичного мислення, більш глибоко розібратися у системній побудові права і механізмах її дії на свідомість і поведінку людей. Саме завдяки мові людина описує категорії права, інтерпретує закон та впливає на процес становлення правосвідомості в різні історичні епохи та сучасному етапі державотворення. Від того, яким чином творець закону конструює правові поняття, залежить інтенсивність інформаційного впливу права та ефективність правового регулювання в цілому.

Дослідження показують, що у колективній українській свідомості, вербалізованій через мову, формується своєрідне ціннісне поле правосвідомості, в якому ретранслюється система уявлень про право, закон, справедливість, рівність тощо, на конкретному етапі суспільного розвитку. Історично сформована ментальність опирається на природне право, де внутрішнє відчуття правди та етичні норми часто переважали над формальними державними законами. Наголошується, що мова є формою вираження, фіксації та реалізації правових норм, а право слугує регулятором суспільних відносин, який потребує чіткої, формалізованої та зрозумілої знакової системи. Без мови право не може існувати як соціальний регулятор, а мова в галузі юриспруденції набуває особливого офіційно-ділового характеру.

Доведено, що українцям властиві риси виокремлювати все, що відбувається у світі як позитивне і негативне, оцінювати довкілля на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних чинників. Усе, що пов'язане з поняттям права в українців, репрезентує високий рівень моральності, високу духовність, очікування справедливості від негативних законів, відстоювання своєї індивідуальності, незалежності, віри і людської гідності.

Зроблено висновок, що в українському світосприйнятті, мірила моральних цінностей побудовані на порівнянні категорій зла-добра, правди-кривди, справедливості-несправедливості, закону-беззаконня, рівності-нерівності, істинного-неправдивого, святого-демонічного, правого-лівого. Такі опозиції виконують не лише мовну, а й світоглядну функцію. Вони допомагають класифікувати події, оцінювати поведінку та визначати власне ставлення до суспільних норм.

Особлива увага приділяється концепту «правда», який поєднав значення істини, правильності, правдивості та справедливості. Через нього юридична норма співвідносилася з моральним критерієм. Протиставлення «правда – кривда» стало одним з мовних моделей оцінювання правомірного та неправомірного.

Ключові слова: мовні аспекти права, правосвідомість, модель поведінки, моральні цінності, правові норми, позитивне і негативне, справедливість, правда, кривда.

The article is devoted to the analysis of the linguistic aspects of law, which provides grounds for modeling the legal consciousness of a Ukrainian as one of the forms of the mentality of the ethnic group. Language in law is the constructive basis for the existence of law itself as a kind of social phenomenon. Legal norms are fixed verbally, therefore, in-depth knowledge of the properties of the word makes it possible to comprehend the logic of legal thinking, to more deeply understand the systemic construction of law and the mechanisms of its action on the consciousness and behavior of people. It is thanks to language that a person describes the categories of law, interprets the law and influences the process of formation of legal consciousness in different historical eras and at the modern stage of state formation. The intensity of the informational impact of law and the effectiveness of legal regulation in general depend on how the creator of the law constructs legal concepts.

Research shows that in the collective Ukrainian consciousness, verbalized through language, a kind of value field of legal consciousness is formed, in which a system of ideas about law, justice, equality, etc. is relayed at a specific stage of social development. The historically formed mentality is based on natural law, where an inner sense of truth and ethical norms often prevailed over formal state laws. It is emphasized that language is a form of expression, fixation and implementation of legal norms, and law serves as a regulator of social relations, which requires a clear, formalized and understandable sign system. Without language, law cannot exist as a social regulator, and language in the field of jurisprudence acquires a special official-business character. It is proven that Ukrainians have the characteristic features of distinguishing everything that happens in the world as positive and negative, of evaluating the environment based on taking into account objective and subjective factors. Everything related to the concept of law among Ukrainians represents a high level of morality, high spirituality, expectation of justice from negative laws, defense of one's individuality, independence, faith and human dignity.

It is concluded that in the Ukrainian worldview, the criteria of moral values are built on a comparison of the categories of evil-good, truth-wrong, justice-injustice, law-lawlessness, equality-inequality, true-false, holy-demonic, right-left. Such oppositions perform not only a linguistic, but also a worldview function. They help to classify events, evaluate behavior and determine one's own attitude to social norms.

Special attention is paid to the concept of "truth", which combined the meanings of truth, correctness, truthfulness and justice. Through it, the legal norm was correlated with a moral criterion. The opposition "truth – injustice" has become one of the linguistic models of assessing the lawful and unlawful.

Key words: linguistic aspects of law, legal consciousness, model of behavior, moral values, legal norms, positive and negative, justice, truth, injustice.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві особливої ваги набуває формування особистості, яка поєднує самостійність, відповідальність, моральну зрілість, культурну компетентність та готовність активно діяти у суспільстві. Такі якості формуються у процесі соціалізації, важливим засобом якої є слово, оскільки через нього формуються поняття, духовні цінності та правила поведінки. Мова впливає на спосіб осмислення людиною навколишнього світу, допомагає називати явища, оцінювати їх і виробляти моделі поведінки.

Саме завдяки мові людина описує категорії права, інтерпретує закон та впливає на процес становлення правосвідомості в різні історичні епохи. Людина сприймає право не тільки через знання юридичних норм, а й через мовні форми, у яких ці норми закріплені та передаються. Закон, правова вимога, судове рішення або інше юридично значуще повідомлення існують у словесній формі. Тому характеристики мови безпосередньо впливають на те, як право розуміють, оцінюють і реалізують.

Історичний матеріал дає підстави стверджувати, що українські уявлення про право формувалися під впливом загальнолюдських моральних цінностей, свободи, справедливості, релігійних переконань, соборності та поваги до людської гідності. Правові поняття в українській мовній традиції часто перетинаються з моральними. Значення слів «правда», «право», «справедливість», «закон», «кривда» не обмежуються вузькою юридичною сферою, а формують систему оцінок належного і неналежного.

Метою цієї наукової розвідки є з'ясування того, як мовні аспекти права відображають параметри правосвідомості українців, оскільки через мовні засоби виявляється ставлення до юридичних реалій.

Для досягнення цієї мети необхідно розглядати мову права не лише як сукупність спеціальних термінів, а як ширшу систему, у якій взаємодіють юридичні, моральні, культурні та історичні значення. Важливим є визначення ролі моральних категорій у становленні правового мислення та простеження історичної тяглості мовних моделей, пов'язаних із поняттями правди, кривди, закону і справедливості.

Огляд останніх досліджень. Проблематика мови права та взаємозв'язку мови і права має міждисциплінарний характер. Зацікавленість цими питаннями знаходимо у працях як мовознавців, так і правознавців Н. В. Артикуци, С. П. Кравченка, Т. С. Подорожної, З. А. Тростюк, І. А. Тітко, П. М. Рабіновича, С. П. Погребняка, О. Ф. Скакун, С. Т. Зархіни, М. І. Любченко, Л. Л. Синюти, Ю. Ф. Прадіда та інших дослідників.

Теоретичне осмислення світогляду через мовні одиниці пов'язується з працями В. Гумбольдта, О. Потебні, Ф. Боаса та українських мовознавців Г.Богданович, І. Голубовської, І. Іващенко, С. Жаботинської, В. Жайворонка, В. Кононенка, Т. Космеди та інших.

Учена М. Любченко аналізує взаємозумовленість мови та права й визначає серед основних вимог до юридичної мови адекватність, детермінованість, лапідарність, формальність і функціональність [9, с. 36]. Зархіна досліджує зв'язок структури мислення, мови законодавства та правосвідомості [4]. Авторка Синюта Л. зазначає, що мова внесла новий принцип у роботу центральної нервової системи і стала потужним засобом розвитку людської свідомості [14, с. 127].

Про чинники, що впливають на формування правосвідомості вказує у своїх працях Черкас Є. Авторка виокремлює позитивні і негативні тенденції у становленні правової природи пра-

восвідомості та аналізує ознаки, види та особливості формування на сучасному етапі державотворення. До основних сфер впливу на розвиток правосвідомості віднесені право, політика, економіка і релігія [19, с. 172].

Дослідниця Артикуца Н. розглядає мову права як функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками. Юридична мова постає як соціально й історично сформована, поліфункціональна, відкрита та багаторівнева система мовних засобів [1].

Юридизація мови, і, відповідно, мовні аспекти права, є об'єктом досліджень юридичної лінгвістики, яка утворилася на суміжних полях лінгвістики та юриспруденціїї й однаково належить як лінгвістиці, так і юриспруденції. Її предметом є роль та функції мови і мовлення в юрисдикційному процесі у синхронному й діахронному вимірах. Автор досліджень щодо виникнення юридичної лінгвістики Прадід Ю. констатує, що синтез лінгвістики та юриспруденції в юридичній лінгвістиці сприяє підвищенню ефективності правоохоронної та судової діяльності [17, с. 137]. Науковці З. Тростюк, М. Коржанський, М. Ангтонович, І Філіпчук, Т. Демченко, Н. Артикуца та інші відіграли вагому роль у становленні української юридичної лінгвістики.

Оксана Забужко у праці «Мова і право» розглядає зв'язок мови, суспільної норми, криміналу та влади. Авторка підкреслює, що мова впливає на правила мислення та поведінки, а вибір мовного коду у ситуаціях примусу може змінювати психологічний баланс між учасниками суспільних відносин [3].

Юридичне слово має значення і для професійного середовища, і для пересічного громадянина. Для фахівця воно є інструментом точного визначення правової категорії, а для громадянина – знаком певного правила. Тому зрозумілість правової мови є умовою ефективності права. Надмірно складний або суперечливий текст створює дистанцію між нормою та її адресатом, тоді як чітке формулювання сприяє правильному розумінню.

Виклад основного матеріалу. Мова у сфері права не зводиться до юридичної техніки або стилістичної правильності. Вона є необхідною умовою самого існування права як соціального регулятора. Оскільки юридичні норми закріплюються словесно, властивості слова допомагають зрозуміти логіку юридичного мислення, системну організацію права та механізми його впливу на свідомість і поведінку.

Правові терміни можна розглядати як своєрідні сигнали юридичного світогляду. У них концентруються моральні принципи та духовно-етичні ідеали, усвідомлені людським розумом, сприйняті правовою системою і вербалізовані у мові. Водночас мовні засоби можуть відображати деформації правосвідомості.

Моральні правила значною мірою засвоюються через процес словесного спілкування, у процесі якого формується вербальний досвід моральної поведінки. Поняття моральної норми поведінки включає елементарі форми вимог морального змісту [12, с. 279]. Ці вимоги набувають форми коротких застережень і настанов: «не вбивати», «не красти», «повертати борги» тощо. Такі словесні формули задають зразок поведінки, що відповідає усталеним потребам людського співжиття [10, с. 80].

Народні педагоги виробляли педагогічні методи та прийоми, які прищеплювали почуття відповідальності за сказане і зроблене ще змалку. Суть методу полягала в приховуваності педагогічного впливу за образами народної казки прислів»я, приповідки, примовки тощо. Таким чином народна деонтологія формувала в моральній свідомості людини почуття морального обов»язку, належної моральної поведінки, вбачаючи в народному слові і текст і підтекст, образ і думку, конкретні поняття і символи, ідею і форму, зміст і стиль, творення нових понять і речей та їх першопричини [13].

Правознавці зазначають, що тільки на основі моральності потенційно може існувати адекватна правосвідомість, на основі моралі може формуватися адекватне праворозуміння, а на основі права може здійснюватися адекватне правозастосування. Правосвідомість охоплює знання про право, уявлення, оцінки, почуття, бажання та ціннісні орієнтації, за допомогою яких людина регулює поведінку в юридично значущих ситуаціях. Моральність не замінює право, однак створює підґрунтя для його сприйняття. Якщо юридична норма продовжує вже засвоєний моральний принцип, її прийняття може бути внутрішньо мотивованим.

Право, засноване на вимогах природної моралі і моральності є основою теорії природного права, метою якого є затвердження і захист природних, невідчужуваних прав людини. Аристотель вважав, що людські закони повинні бути «природними», тобто відповідати законам природи. Тому, законодавство, що суперечить законам природи, не має моральної і юридичної сили.

Історія засвідчує, що писане право (jus scriptum) «римське «вчене право» було долею меншини. Однак більшість населення задовольня-

лася «вульгарним правом», тобто усною версією писаного права, доступною для розуміння невтаємничених. Доведено, що з часів Середньовіччя праворозуміння почало існувати у двох формах – теоретичного і буденного праворозуміння

Справедливість виступає моральним критерієм, за допомогою якого суспільство може підтверджувати або ставити під сумнів конкретні правові норми. У XVIII столітті ідеї Просвітництва посилили концепцію природних прав: у працях Т. Гоббса, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Т. Джефферсона та інших мислителів утверджувалося уявлення про природні права на життя, свободу і власність та про рівність перед законом.

Слово тому виступає проміжною ланкою між моральною нормою та правовою установкою, що через повторення правило закріплюється у колективній пам'яті, а через оцінне наповнення набуває емоційної значущості. Формальне знання закону без відповідної ціннісної орієнтації ще не гарантує правомірної поведінки. Зв'язок права з мораллю особливо виразно проявляється в концепції природного права. Її центральна ідея полягає в тому, що юридичні приписи мають відповідати фундаментальним моральним принципам і природним правам людини. У такому підході закон оцінюється не тільки за процедурою його прийняття, а й за змістом.

Історія становлення правових систем європейських держав стикалася із намаганням розв'язати проблему «право-справедливість». Ще в Античні часи тогочасні нормативні акти формували достатньо високий рівень права у свідомості громадян; вони не підлягали буденній політичній дискусії і могли бути змінені лише за особливих обставин. Хоча, з іншого боку, в суспільстві засуджувався правовий позитивізм. Так, Цицерон вважав найдурнішим припущення про справедливість усього, що записане в законах і взагалі у праві народів. Гострою була також проблема зневажання закону, свавілля сильних у ставленні до слабших, про що свідчать уже ранні твори грецької літератури [7, с. 539–604].

Історична правосвідомість українців формувалася не тільки під впливом офіційних приписів, а й звичаєвих норм. Дослідники звичаєвого права переконують, що правові уявлення поєднували знання офіційного права з традиційними народними правовими звичаями. Цю подвійність добре відображає народна творчість. Прислів'я, приказки та сталі вислови зберігали оцінки справедливого і несправедливого, дозволеного й забороненого. Через них правовий досвід передавався між поколіннями.

Першим письмовим законодавчим документом, в якому відобразилися звичаєві норми українців у вигляді правових положень, був кодекс давньоруського права «Руська Правда» Ярослава Мудрого. У ній відобразилися звичаєві норми та юридичні формули, що дають можливість судити про рівень правосвідомості давнього населення. Змістовні формули, що звучали в судових процесах, могли запам'ятовуватися, повторюватися, скорочуватися, набувати ритмічної форми і зрештою переходити до народних приказок та прислів'їв [6, с. 19]. Таким чином ми науково спостерігаємо, як юридичне знання виходило за межі професійної сфери та ставало частиною загальної культури.

Етнокультурний контекст є важливим для розуміння правосвідомості. Право функціонує у конкретному культурному середовищі, де вже сформувалися уявлення про справедливість, обов'язок, свободу, владу та відповідальність. Скакун О. пов'язує етнкультурний зміст права з правовим менталітетом народу, його самобутнім праворозумінням, правовою свідомістю та правовим мисленням. У цьому контексті розглядаються правове почуття і правовий інтелект. Правове почуття допомагає узагальнювати конкретні випадки й підводити їх під загальне правило, а правовий інтелект забезпечує усвідомлене оформлення та систематизацію норм. Авторка підкреслює, що норми, які не відповідають рівню правової культури та правосвідомості етносу, можуть залишатися нереалізованими. Мова є головним носієм такого етнокультурного змісту. У ній закріплюються назви правових явищ, образи справедливості, оцінки влади та способи характеристики правомірної або неправомірної поведінки [15, с. 19].

Особливе місце в українській правовій мовній картині світу посідає концепт «*правда*». Його значущість пояснюється широким колом значень, у яких поєднуються *істина*, *правильність*, *правдивість* і *справедливість*. Етимологічні матеріали пов'язують поняття права з *правдою*, *істиною* та *святістю*. Слово «*правда*» пов'язується зі значеннями *прямого*, *правильного* і *справжнього*, а згодом – доброго, чесного, порядного, сильного, дієвого та сміливого [5, с. 550–55]. Отже, одна мовна одиниця могла називати як моральну правильність життєвого вибору, так і юридичний принцип суспільної справедливості. На цій основі розвивалося абстрактне поняття «право», пов'язане з правосуддям, справедливістю, свободою дії та волею.

Вчені відзначають, що ключове слово «*правда*» об'єднувало пізнавальну категорію

істини з етичною категорією *справедливості*, і визначило сприйняття правової дійсності. Як зазначає Маленко О., через це *правда* ототожнюється з *істиною* як безперечною буттєвою цінністю і утворює концептуальну пару *правда-істина*, у якій відслідковується щільний асоціативно-смисловий зв»язок компонентів [11, с. 72]. Відтак вона охоплює те, що відповідає дійсності (як істинне), правдивість, правильність (як істинність) і справедливість (отже – відповідність моральним та правовим нормам) [2, с. 647].

Світоглядні концепти «*святої правди*», «*правди-істини*» складають основу всієї духовної культури української нації і були стверджені ще в XI ст. З розвитком суспільства та вдосконаленням духовної особистості, що здатна до внутрішньої оцінки своїх учинків, постулат *правди-істини* перемістився із сакральної сфери свідомості в морально-етичну, а потім і в правову, тобто право– етичне стало юридичним. Важливим елементом давньої правової мовної картини є опозиція «*правда -кривд*а». «*Прав*е» пов'язувалося з прямим, рівним і правдивим, тоді як *«криве*» – з нерівним, неправдивим і викривленим. У давньоруський період багато норм спочатку існували усно, а згодом були письмово зафіксовані. У термінологічних сполуках збереглося морально-етичне протиставлення «правди й кривди». У побутовому мовленні «*правда*» могла безпосередньо означати справедливість і протиставлялася «*кривді*». Поширення закону як обов'язкової норми поведінки сприяло зближенню понять «правда» і «*закон*».

Водночас «Руську Правду» не можна ототожнювати із сучасним законом, оскільки термін «*закон*» у той час вживався на позначення моральних категорій і слово «правда» відрізнялося у сферах ужитку. Був час, коли в це поняття включали всі джерела права або ж якогось одного з них. На думку Прадіда Ю. визначення поняття *закону*, що подаються у енциклопедичних словниках, є неповними, потребують відповідних уточнень. За власним визначенням *закон* – це «нормативно-правовий акт, прийнятий найвищим органом державної влади, який регулює найважливіші суспільні відносини і має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів». Якщо йдеться про *закон* як термін, то автор, спираючись на визначення, що містяться у тлумачних словниках, пропонує тлумачити *закон* як «юридичний акт, прийнятий найвищим органом державної влади» [18, с. 163].

Історична цінність «Руської Правди» полягає також у мовних формулах, які продовжили існування у фразеології. Стала сполука стала джерелом конструкції «*дати правду*» – *виправдати або задовольнити вимогу судом*, а за аналогією виникло «*правду взяти*» – *домогтися права*. Іншу групу становлять вислови, пов'язані з неправдивим свідченням: «*на правду не стати*», «*проти правди мовити*», «*не на правді*» [5, с. 142]. Вони демонструють, що юридична оцінка мовлення безпосередньо пов'язувалася з категорією правдивості.

Важливим чинником українського правового світогляду стала християнська традиція. Вона посилила значення понять добра, зла, милосердя, справедливості та моральної відповідальност, але водночас сприяла розмежуванню між справедливим Божим законом і суб'єктивним людським судом. Людська норма могла оцінюватися через уявлення про вищий Божий закон. Бог у такій картині постає як найвищий суддя та гарант порядку і свободи [8, с. 127]. У ставленні до права й закону українці історично схильні були очікувати справедливості від Божого, а не тільки людського суду. Віра пов'язувалася з пошуком добра та боротьбою зі злом, а справедливість – із Божою милістю. Згідно зі Святим Письмом – мірилом людської справедливості, що її вимагає устрій життя в державі, є справедливий Бог. Старий Завіт вказує на справедливу людину, добру і милосердну, а у Новому Завіті *справедливість* безпосередньо веде до милосердної любові, і, фактично, з нею ототожнюється.

Відомий український філософ Попович М. характеризує історичне ставлення до права в українській національній ментальності як двоїсте: поряд із правовими основами, що забезпечували діяльність особистості, реально могло діяти «право сильного». Це сприяло посиленню індивідуалістичного начала та прагненню людини самостійно вирішувати власні проблеми. Негативний досвід взаємодії з владою: підкуп у судочинстві, хабарництво, зловживання посадовців, впливав на оцінку державних інституцій і законодавства, – такі реакції були складовою повсякденної правосвідомості та правової психології. Мовні оцінки влади та суду у такому разі були важливим джерелом вивчення суспільної довіри до права.

Особливо гостро сприймався в українській свідомості принцип *нерівності перед законом*. Нормативний ідеал рівності всіх вступав у суперечність з практикою неоднакового застосування права. Це протистояння виливалося у різні форми силового несприйняття впродовж усієї історії утвердження української держави.

Отже, для української правосвідомості характерним є прагнення поєднати юридичне з моральн-

ним: право має бути пов'язане з правдою, закон – зі справедливістю, а правосуддя – із захистом людини. До важливих цінностей належать свобода, незалежність, індивідуальність, віра та людська гідність.

Висновки. Мова є одним із фундаментальних механізмів формування та репрезентації правосвідомості. Вона не тільки називає правові явища, а й передає оцінки, моральні орієнтири та культурні моделі поведінки. Саме через мову право набуває доступної для суспільства форми.

Українська правосвідомість історично формувалася під впливом природно-правових уявлень, моральних норм, звичаєвого права, народної культури та християнської традиції. Ці чинники взаємодіяли й відобразилися у словниковому складі, фразеології та юридичних формулах.

«Руська Правда» є важливою письмовою пам'яткю, що фіксує звичаєві норми та юридичні формули. Її матеріал демонструє перехід правових уявлень від усної традиції до письмового оформлення та подальше проникнення юридичних формул у народну мовну культуру.

Особливе значення має концепт «правда», який поєднав значення істини, правильності, правдивості та справедливості. Через нього юридична норма співвідносилася з моральним критерієм. Протиставлення «правда – кривда» стало однією з мовних моделей оцінювання правомірного та неправомірного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артикуца Н. В. Мова права у її функціональних різновидах. *Сьогодення українського мовного середовища.* Збірник наукових праць. Київ, 2008. С. 23-32.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач: В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь, 2007. 1738 с.
3. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. *Мова і право. Вибрана есеїстика 90-х.* Київ, 1999. 352 с.
4. Зархіна С. Е. Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу (історичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :12 00. 12. Харків, 2005. 20 с.
5. Етимологічний словник української мови **:** у 7 т. / гол. ред.: О. С. Мельничук. Київ. 1983. Т. 4. 656 с.
6. Іванівська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: навч. посібник. Київ, 2002. 264 с.
7. Історія європейської ментальності / За ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам'янець. Львів, 2004. С. 539-604.
8. Коцюба З. Г. Асоціативно-вербальні зв'язки в українських та англійських прислів'ях. *Слов'янський вісник. Серія «Філологогічні науки»*. Рівне, 2006. Вип. 6. С. 126-127.
9. Любченко М. І. Мова і право: питання співвідношення. *Вісник національної академії правових наук України.* Вип. №2 (81). 2015. С. 36-42.
10. Малахов В. А. Культура і людська цінність. Київ: Наукова думка, 1984. 117 с.
11. Маленко О. О. Концептуалізація *правди* як буттєвої домінанти в поетичному контексті українського реалізму. *Лінгвістичні дослідження. Збірник наук. праць. Харківського нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди.* Харків, 2009. Вип. 27. 274 с.
12. Непомняща І. М. Вербальні методи морального виховання в аспекті народної педагогіки. *Розвиток громадянського суспільства: духовність і право*. Матеріали III Міжнародної наукової конференції. Львів, 2010. С. 270-281.
13. Плахтій В. І. Проблеми формування моральної свідомості дітей засобами народної педагогіки. *Наукові записки Тернопільського державного пед. ун-у. Серія : Педагогіка.* 2000. №2. С. 15-19.
14. Синюта Л. Л. Мова як фактор правового поліцентризму. *Мова права. Науковий вісник ДДУВС.* 2012. №2. С.126-131.
15. Скакун О. Ф. Прогресивна політико-правова думка на Україні (IX ст.-1917 р.): навч. посібник. Київ: УМК ВО, 1990. 88 с.
16. Попович М. В. Теорія ментальності. Проблеми теорії ментальності / відп. ред. М.В. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. 403 с.
17. Прадід Ю. Ф. Зміст понять та значення термінів *закон* і *законність* в сучасній юридичній літературі. *У царині лінгвістики і права:* Сімферополь: Еліньо, 2006. С. 163-165.
18. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика як окрема галузь знань. *У царині лінгвістики і права.* Сімферополь. 2006. С. 132-139.
19. Черкас М. Є. Чинники, що впливають на формування правосвідомості в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України.* Київ. 1916. №3 (86). 11 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026